

Висновки. Англомовна анімалістична література – різнобарвна та різнопланова. У кожного із згаданих вище письменників – свій неповторний стиль та творчий шлях. Проте, їх об’єднує любов до тварин, наукове підгрунтя їхніх творів та неабиякий виховний вплив на юних читачів. Романи англійських та американських письменників широко представлені в українських перекладах та регулярно виходять друком завдяки нашим видавництвам.

Лук’яниця Василь Васильович / Lukianytsia Vasyl Vasylyovych
ORCID: 0009-0006-1955-4443

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕНЬ-ГІГАНТІВ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ТА МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ

EXPLORING TRYPILLIA MEGASITES: FOREIGN INVESTMENT AND INTERNATIONAL COOPERATION

У статті висвітлено роль міжнародної участі в дослідженнях поселень-гігантів трипільської культури, що посідає дедалі вагоміше місце. Іноземні інвестиції фактично визначають існування Трипільської археологічної експедиції сьогодні. Підкреслено, що новітня геомагнітна зйомка за тісної співпраці – як у полі, так і в кабінетах – українських фахівців із британськими, німецькими, американськими та іншими колегами стала підставою для так званої «другої методологічної революції» у трипільствознавстві, що наразі відкриває значно ширші можливості та задає вектор для майбутніх досліджень. Ключові слова: трипільська культура, поселення-гіганти, геомагнітна зйомка, трипільствознавство, інвестиції, співпраця.

Актуальність. Гордість України й Черкащини зокрема – поселення-гіганти трипільської культури, вивчення яких триває вже понад пів століття. Водночас в останнє двадцятиріччя як у польовій, так і в музейній роботі із трипільськими старожитностями все більшу роль відіграють іноземні інвестиції та міжнародна співпраця, які при цьому ще не отримали достатнього наукового висвітлення.

Огляд джерел. У контексті опису здобутків спільного дослідження поселень-гігантів українськими та закордонними науковцями ця тема розглядалася у працях М. Відейка та його колег [2-4; 6]. Водночас питання іноземних інвестицій у наукових публікаціях практично не висвітлювалося, тому автор послуговувався новинними інтернет-ресурсами [1; 5] та досвідом особистих розмов з керівником Трипільської археологічної експедиції О. Корвін-Піотровським і директором Державного історико-культурного заповідника (ДІКЗ) «Трипільська культура» В. Чабанюком.

Реалізація міжнародних проєктів, у свою чергу, змістовно представлена в англомовній літературі. Серед останньої виділяються статті Дж. Чапмана, Б. Гайдарської та М. Небб’ї, присвячені альтернативним стосовно вітчизняних дослідників поглядам на проблематику трипільських мегапоселень у контексті співпраці з українськими археологами й так званої «другої методологічної революції» у трипільствознавстві [8-10], і стаття німецьких та українських науковців стосовно результатів і перспектив реалізації міжнародних проєктів із вивчення трипільської культури [11]. Також використано матеріали конференції, присвяченої неінвазивним методам дослідження у східноєвропейській археології (значною мірою – геомагнітній зйомці поселень трипільської культури) [7].

Мета дослідження. Міжнародна підтримка досліджень поселень-гігантів надзвичайно важлива та вже дала вагомий результат, однак залишається маловідомою. Тож існує потреба у висвітленні місця та ролі іноземних науковців і меценатів у вивченні трипільської культури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відлік активного залучення закордонних кадрів та інвестицій у дослідження трипільських поселень-гігантів (як синонім вживаємо також термін «мегапоселення») Буго-Дніпровського міжріччя, на нашу думку, слід починати з 2001 р., коли спонсором Трипільської археологічної експедиції став науковий благодійний фонд «Search Foundation», офіс котрого дислокований у Г’юстоні, штат Техас, США. Фінансує експедицію також фонд «QES Investment LTD» (Лондон, Велика Британія). Директором обох є громадянин Великої Британії, француз за національністю Б. Кост, член Ради розвитку Товариства сучасного мистецтва (Contemporary Art Society) в Лондоні, який узяв на себе більшість експедиційних витрат після того, як у 1994 р. на неї востаннє було виділено кошти державою. Отже, майже 30 років вивчення найбільшого поселення трипільської культури – Тальянки (320 га; Звенигородський район Черкаської області) – відбувається без державного фінансування і понад 20 років – практично виключно завдяки залученню закордонних інвестицій Б. Коста. Щоправда, за словами керівника Трипільської експедиції О. Корвін-Піотровського, дослідження все одно дуже страждають через принцип фінансування, адже благодійні гроші надходять на

рахунки Інституту археології Національної академії наук України, де їх із доларів конвертують у гривні, після чого вони вважаються державними. Це означає жорсткий контроль і звітність про їхнє використання, що на практиці значно ускладнює придбання археологами необхідного обладнання.

Щороку Б. Кост через фонди надає на дослідження близько 30 тисяч доларів і регулярно особисто відвідує розкопки. «Search Foundation» був заснований його дідом і призначений для підтримки культурних і наукових проєктів. Своє зацікавлення саме трипільською культурою меценат пояснює тим, що вона є важливою сторінкою спільної для всіх європейських народів історії Європи, вивчення якої необхідне для розуміння загальних процесів, усвідомлення того, хто ми і звідки. Недарма на базі Тальянок з 2003 р. неодноразово проводилися міжнародні конференції за участю румунських, молдовських, британських, німецьких трипільознавців [1; 3, с. 46]. Зазначимо, що в Румунії пам'ятки з подібною матеріальною культурою отримали назву Кукутень, а загалом вони є складовою культурного комплексу Кукутень-Трипілля (Cucuteni-Trypillia Cultural Complex) [7, с. 87].

Закордонні інвестиції в розмірі 20 мільйонів гривень із 2020 р. залучені до розвитку ДІКЗ «Трипільська культура» і призначені, зокрема, для реконструкції музею в с. Легедзине. Спонсором стала німецька компанія «SaraGol», що належить концерну «Deutsche Amphibolin Werke». Ремонт (навіть завершення будівництва), розширення експозиції, благоустрій території продовжувалися й у 2021 р. [5], були перервані повномасштабним російським вторгненням, проте відновлені в 2023 р. (уже за фінансування благодійного фонду «МХП – Громаді»). Директор заповідника В. Чабанюк виділив 5 пріоритетних напрямків роботи: стати потужним центром науково-археологічного дослідження поселень-гігантів; вийти на міжнародний рівень у цьому дослідженні; домогтися перетворення приватної землі, де розташовані поселення, що формально входять до складу заповідника, на власне заповідну; сприяти визнанню принаймні частини мегапоселень об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; створити не просто музейний відділ, а великий музей, який популяризуватиме трипільську культуру не лише в межах Черкащини та України, а й у світі.

Водночас співпраця із закордонними установами, меценатами й науковцями не вичерпується питанням фінансування. Не меншу допомогу вони надають під час польових досліджень, реалізуючи спільні проєкти. Так, справжнім проривом у трипільознавстві стала новітня геомагнітна зйомка низки поселень (залишки трипільських споруд – «майданчики» («площадки» у традиційній термінології) складаються зі скупчення випаленої глини, що має магнітне випромінювання, яке здатне вловити спеціальне обладнання). Тож подібна зйомка в 2011-2012 рр. Була здійснена спільно з Римсько-Германською комісією Німецького археологічного інституту за фінансування Німецького науково-дослідницького співтовариства (Deutsche Forschungsgemeinschaft; German Research Foundation) [11, с. 146], що забезпечила ДІКЗ «Трипільська культура» та співробітників Інституту археології сучасними магнітометрами в рамках проєкту «Economy, demography and social space of Trypillia mega-sites» («Економіка, демографія та соціальний простір трипільських мегапоселень»). Завдяки цьому й було створено точні геомагнітні плани поселень-гігантів на території Звенигородського й Уманського районів Черкаської області: Тальянки, Майданецьке, Доброводи, а також меншого – Аполянки, якими послуговуються нині при розкопках і розрахунках. Особливо цікавими й інформативними виявилися дослідження Майданецького (загальна площа 200 га) [6; 10, с. 369].

Логічним продовженням стали власне розкопки Майданецького поселення, уперше поновлені в 2013 р. після 20-річної перерви. До українських дослідників під керівництвом М. Відейка та Римсько-Германської комісії, очолюваної К. Рассманном, долучилися науковці з Інституту пра- та протоісторичної археології Кільського університету імені Крістіана Альбрехта (Німеччина) на чолі з Й. Мюллером у рамках субпроєкту «Population agglomerations at Tripolye-Cucuteni mega-sites» («Агломерації населення на мегапоселеннях Трипілля-Кукутень») як частини роботи Спільного дослідницького центру (Collaborative Research Centre) «Scales of Transformation – Human-Environmental Interaction in Prehistoric and Archaic Societies» («Масштаби змін – взаємодія людини з навколишнім середовищем у доісторичних та архаїчних суспільствах») [7, с. 88; 11, с. 146]. Розкопки здійснювалися за підтримки Кільської школи післядипломної освіти «Розвиток людини в ландшафті» (Kiel Graduate School «Human Development in Landscape») [10, с. 399]. Досліджувалася щільно забудована південно-західна околиця, де серед іншого виявили залишки укріплень та гончарний горн [2, с. 852-854; 4, с. 24].

Окремо слід згадати вивчення Небелівського поселення Голованівського району Кіровоградської області, започаткованого проведенням магнітної зйомки геофізиками Даремського університету (Велика Британія) ще в 2009 р., завдяки чому було складено план і визначено його площу в 238 га. Нині – це єдине трипільське мегапоселення, геомагнітна зйомка якого проводилася на всій його площі. Розкопки здійснювалися М. Відейком спільно із британськими дослідниками на чолі із Дж. Чапманом у рамках проєкту «Early urbanism in prehistoric Europe: the case of the Trypillian megasites» («Рання урбанізація в праісторичній Європі: трипільські мегапоселення») в 2012-2014 рр. За фінансування британської Ради з мистецьких та гуманітарних досліджень (Arts and Humanities Research Council) [10, с. 399]. Саме завдяки їм було відкрито

знамениту мегаструктуру (найбільша відома споруда трипільської культури, площею понад 1200 м², розкопки якої здійснювалися за підтримки британського Національного географічного товариства (National Geographic Society) та навіть Британської академії [8, с. 18]); вивчено кілька «майданчиків» (у т. ч. Комплекс житла й господарських ям); проведено шурфування, що дало палеоботанічні матеріали й радіовуглецеві дати, які підтвердили існування Небелівки протягом близько 200 років у 3970–3770 рр. до н. е.; розкопано ще один триканальний горн (таким чином, він є найдавнішим із відомих) з уламками глиняних «дисків», котрими, ймовірно, накривали канали [2, с. 849, 852; 4, с. 22–23].

Останнім часом до дослідження трипільської культури в Україні (причому не лише поселень-гігантів і не лише в Буго-Дніпровському міжріччі) долучаються також польські й румунські науковці, тоді як українські трипільознавці знайомляться з досвідом розкопок у Румунії.

Отже, завдяки детальним геомагнітним планам різних поселень було виявлено, крім звичних спалених жител, чимало нових об'єктів, відзначених різним типом магнітних аномалій: неспалені та частково спалені житла, так звані мегаструктури, господарські ями та лінії з них, горни, рови, стежки, палеоканали тощо. Обмежені розкопки блискуче підтвердили релевантність планів, і нині без зв'язання з ними неможливо уявити польовий сезон трипільознавця [10, с. 379–384]. Крім того, саме точніша локалізація жител дозволила виділити осередки забудови: сусідства, кластери, сектори, квартали, а звідси – ґрунтовніше говорити про демографію, економіку й соціальну структуру поселень. Нові дані відкривають небачені раніше можливості інтерпретацій і перегляду колишніх концепцій, обґрунтованіших відповідей на запитання, а водночас ставлять ще складніші [9, с. 104–106]. Міжнародна співпраця вже дала настільки вагомі результати, що науковці-учасники спільних проєктів називають період із 2009 р. «другою методологічною революцією» в дослідженні трипільських поселень-гігантів («першою революцією», відповідно, вони вважають аерофотозйомку, геомагнітні плани В. Дудкіна та застосування названих неінвазивних методівразом із обмеженими розкопками М. Шмаглієм у 1970х рр.) [8, с. 4].

Водночас варто зазначити, що задля кращого розуміння феномену мегапоселень ця «друга революція» не вичерпується виключно їхнім вивченням, а бере їх у значно ширший контекст, стаючи «революцією» в дослідженні трипільської культури загалом. У даному аспекті надзвичайно корисною була геомагнітна зйомка невеликих поселень на околицях сільськогосподарської зони гігантів у 2016 р. Вона продемонструвала, що еліптично-концентрична забудова була притаманна і для значно менших за площею поселень, котрі, тим не менш, можливо були залежні від великих. Тоді ж було здійснено обмежену зйомку більших поселень – Глибочка (близько 130 га) та Війтівки (близько 48 га; локалізована на правому березі Південного Бугу у Вінницькій області), що показала наявність кількох різних і навіть взаємопов'язаних мегаструктур, засвідчивши, що вони не були винятковою особливістю гігантів площею понад 200 га і траплялися не лише в Буго-Дніпровському міжріччі [7, с. 89–94].

Іноземні інвестиції та міжнародна співпраця, таким чином, принаймні з 2009 р. вже допомогли здійснити справжній прорив і значно розширити горизонти досліджень трипільських поселень-гігантів. При цьому можна виділити мінімум 3 фази спільних проєктів: 2009–2012 рр. – масштабна геомагнітна зйомка; 2013–2016 рр. – перевірка теорій і точності нових планів шляхом розкопок на локальному й мікрорегіональному рівні (Майданецьке, Небелівка); із 2017 р. – перехід на мезорегіональний рівень (вивчення й порівняння поселень у Буго-Дніпровському, Буго-Дністровському та Дністро-Прутському міжріччях) [10, с. 371]. У перспективі дослідження планується вивести на макрорегіональний рівень: порівнювати кукутенську (західну) та трипільську (східну) частини культурного комплексу, обґрунтовувати розселення трипільців, формування й занепад поселень-гігантів. Для цього пріоритетним визначається вивчення пам'яток типу Веселий Кут – хронологічно перших велетенських поселень та косенівської локальної групи – останніх серед них. І хоча чимало поки залишається лише в планах або відкладається на невизначений час через трагічні події в Україні, все ж певні напрацювання вже наявні [11, с. 147, 149].

Висновки. Багатовекторна (фінансова, кадрова, інституційна, технологічна) міжнародна підтримка в останні півтора десятиліття стає ключовою в дослідженні поселень-гігантів трипільської культури. Усе більше науковців і спонсорів долучаються до вивчення цього феномену, усвідомлюючи його значення для загальної історії Європи. Закордонні установи надають гранти в рамках реалізації спільних із українськими археологами проєктів, тоді як окремі фонди та меценати, такі як Б. Кост, забезпечують постійне фінансування. Крім того, відбувається обмін досвідом між дослідниками з різних країн, що надає нового теоретичного та практичного поштовху трипільознавству.

Саме міжнародна підтримка має виключне значення для продовження дослідження поселень-гігантів і діяльності Трипільської археологічної експедиції, що з 2001 р. фінансується майже виключно за рахунок фонду «Search Foundation» на чолі з Б. Костом. Інвестиції німецької компанії «Saraol» залучені до розвитку заповідника та музею «Трипільська культура». Іноземні установи надають не лише фінансову, а й технічну та кадрову допомогу: спільно з німецькими науковцями було реалізовано проєкти з геомагнітної зйомки ряду

поселень і проведення перших за 20 років розкопок Майданецького, а разом із британськими – дослідження Небелівки. Триває й розширюється співпраця з польськими та румунськими трипіллезнавцями. Вагомість міжнародної співпраці і можливості, що відкрилися завдяки новим геомагнітним планам, дозволила назвати період із 2009 р. (початок роботи на Небелівці) «другою методологічною революцією» у дослідженні поселень-гігантів після «першої революції» (запровадження М. Шмаглієм комплексного методу) 1970х рр. На даний момент міжнародні проекти можна поділити на 3 фази, пов'язані з геомагнітною зйомкою (2009-2012 рр.) та дослідженнями на мікрорегіональному (2013-2016 рр.) й мезорегіональному (з 2017 р.) рівнях із перспективами вийти на макрорегіональний рівень усього культурного комплексу Кукутень-Трипілля.

Джерела

1. 35 років Трипільській археологічній експедиції. URL: <https://antikvar.ua/35-rokiv-trupilskii-ekspedicii/> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Відейко М. Ю. Гончарні горни трипільської культури: нові горизонти досліджень. Vir Bimaris: od kujawskiego macecznika do stepów nadczarnomorskich: studia z dziejów międzyomorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Koško / pod red. Marzeny Szmyt et al.; Adam Mickiewicz University in Poznań. Poznań, 2019. С. 847-859.
3. Відейко М. Ю. Дослідження трипільської культури: пошуки, досягнення, проблеми (2005 – 2011). *Розбудова держави*. 2012. № 1. С. 42-58.
4. Відейко М. Ю. Попередній звіт. Київ, 2016. 62 с.
5. Німецькі меценати інвестують у відновлення заповідника «Трипільська культура». URL: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/nimeckii-mecenati-investuyut-u-vidnovlennya-zapovidnika-tripilska-kultura/> (дата звернення: 04.04.2024).
6. Широкомасштабная геомагнитная съемка в Майданецком: современные технические решения в изучении трипольских мега-поселений / Н. Б. Бурдо, М. Ю. Видейко, В. В. Чабанюк и др. *Stratum plus. Археология и культурная антропология*. 2012. № 2. С. 265-286.
7. Beyond excavation: geophysics, aerial photography and the use of drones in Eastern and Southeastern European archaeology : proceedings of the international colloquium (5-8 Decembe 2016, Piatra-Neamț, Romania) / ed.: D. Mischka, C. Mischka, C. Preoteasa. Piatra-Neamț; Editura «Constantin Matasă», 2019. 174 p.
8. Chapman J., Gaydarska B., Nebbia M. The Origins of Trypillia Megasites. *Frontiers in Digital Humanities*. 2019. Vol. 6. Art. 10. P. 1-20. DOI: <https://doi.org/10.3389/fdigh.2019.00010> (accessed 04.04.2024).
9. Gaydarska B., Nebbia M., Chapman J. Trypillia Megasites in Context: Independent Urban Development in Chalcolithic Eastern Europe. *Cambridge Archaeological Journal*. 2019. Vol. 30. № 1. P. 97-121.
10. The Second Phase of the Trypillia Mega-Site Methodological Revolution: A New Research Agenda / J. Chapman et al. *European Journal of Archaeology*. 2014. Vol. 17. № 3. P. 369-406.
11. Tripolye – Strategy and Results of an ongoing Ukrainian-European Project / R. Hofmann et al. *Vita Antiqua*. 2018. № 10. P. 146-154.

Крупа Олена Олександрівна
Комунальний заклад Пересічанський ліцей

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ТЕХНІК НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті узагальнено і систематизовано науковий матеріал з проблеми розвитку творчого мислення школярів на основі використання традиційних та нетрадиційних технік на уроках образотворчого мистецтва у школі, розглянуто сучасні підходи до класифікації різноманітних технік малювання. Ключові слова: образотворче мистецтво, традиційні техніки, нетрадиційні техніки, прикладні методики, креативність, творче мислення, зображувальна діяльність, творчість.

Актуальність проблеми. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що образотворче мистецтво відіграє неабияку роль у розвитку та формуванні особистості. Адже, як відомо, навіть дитина, яке ще не вміє зв'язно говорити, висловлювати власні думки, вже намагається чи то на стіні будинку, чи то на клаптику паперу, намалювати відомі лиш їй образи. Або із завзяттям береться до розфарбовування замальовок кольоровими олівцями.

Заняття образотворчим мистецтвом слугує нам засобом звільнення від стресів і напруги, допомагає вирішувати величезний спектр проблем, дарує спокій, створює душевний комфорт, наповнює життєвою енергією, відновлює життєві сили, виступає засобом духовного і психологічного відродження. Можна з упевненістю сказати, що кожна дитина народжується з творчими природними задатками, проте справді творчими людьми виростають лиш ті, умови виховання яких дозволили вчасно розвинути ці здібності.

Отже, дитина на уроках образотворчого мистецтва може сміливо виражати власні емоції та почуття, малювати без правил і заборон, що ще більше її захочуватиме. Важливо не обмежуватись лише запрограмованими видами образотворчої діяльності, а й творчо підходити до цього процесу.

Стан наукової розробки проблеми. Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій свідчить, що образотворча діяльність відіграє велике значення для всебічного розвитку особистості. Вплив образотворчої діяльності на естетичний розвиток дитини розглядали такі великі педагоги як Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, Ф. Фребель. Над цією темою також працювали вітчизняні дослідники: Н. В. Погрібняк, А. Ф. Михайліченко, О. П. Федорова, О. М. Опалюк, С. М. Гуменюк, І. В. Серьогіна, М. І. Стась та ін. Питанням використання та впливу нетрадиційних технік малювання описали такі науковці як: Л. Шульга, Л. Полякова, В. Рагозіна, О. Половіна та В. Городиська.

Мета статті. Метою статті є розкриття сутності та особливостей впровадження різноманітних традиційних та нетрадиційних технік на уроках образотворчого мистецтва.